Юлиян Великов (Шумен)

ХРИСТИЯНСКИЯТ ОБРАЗ И ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО НА ИКОНОБОРЦИТЕ

„...Ἔνθα μὲν γὰρ οὐδέν τι οἱ κανόνες
διορίζοντα ὀφείλομεν τοῖς νόμοις ἀκολουθεῖν..."
/28 гл, I титул, *Номоканон от XIV титули*/

Иконоборството списва една трудно четивна страница от византийската история. Отхвърлянето на светите образи не само превръща империята в арена на тежка полемика, достигаща до мъченичество, но дава възможност църковното учение за светите икони да израстне от статично дефинирана истина, неспособна да разграничи реалния богословски растеж от енантното отклонение, до съборна санкция, систематизираща многовековното светоотеческо разбиране за християнския образ.

В някои научни изследвания върху релацията иконоборство/ иконопочитание *a priori* се приема, че император Лъв III „обличa" тайните си иконоборски намерения в законодателна форма, издавайки през 726 *г.* и 730 *г* едикти против иконите. Вероятната причина, поради която се допуска съществуването на подобна активна законодателна дейност и против иконите (каквато всъщност е издаването на два последователни едикта по един и същ въпрос) е факта, че с имената на двамата императори Лъв III и Константин V се свързва и създаването на епохален за византийската законова кодификация труд, какъвто е *Еклогата*. Нещо повече, самото й обнародване[1] съвпада с времето на издаване на едикт/и/ против светите икони. В тематичен план споменатия юридически паметник предлага селекция от по-

[1]Въпросът за времепроизхода на „Еклогата" все още остава определено дискусионен макар, че Г. Острогорски определя 726 *г.* като година на нейното обнародване /вж. **Острогорски, Г.** История на византийската държава. /1998/, 227/. Подобно разбиране се застъпва по-рано и от ***Василевский*, Г. В**. Законодательство иконоборцев. *Труды* IV /1930/, 157 а също и от **Ginis, *D*.** *BZ 24. /1924/, 346*. От друга страна ***Милаш еп. Никодим*.** Православно църковно право. /1904/, 140 приема за година на обнародването ѝ 741 *г*, а ***Grumel*, V.** *Echos d'Orient 38 /1935/, 325* дори 740 *г*. Най-общо казано този юридически паметник се вписва времево post quem 725 *г*. и ante quem 742 *г*. Подобно условно датиране от наша страна не отхвърля застъпената теза за засилено законодателно самочувствие у споменатите владетели, проектирано както към светския, така и към църковния живот.

значимите законоположения, влизащи в компетенцията на частното и наказателното право, извлечени от обемистите юридически сборници на император Юстиниан Велики. Доколкото се отклонява чувствително от своя първоизточник[2], тя е пропита със същите рационализъм и практицизъм, с които двамата представители на Сирийската династия подхождат и към крайно различния проблем за християнския образа.

Днес се приема, че съобщението от хрониста Теофан е ясно указание за издаването през 726 г. на едикт против светите изображения от страна на император Лъв III. Естеството на подобно известие кара K. Schenk да отбележи, че едиктът от 726г. „...повлича след себе си отпадането на Рим и Равена, а по-нататък (води - б.м.) - до сближаване на папството с франките и образуването на Каролингска Римска империя.[3] Без да се отхвърля неговото твърдение, което в заключителната си част се доближава и до нашите разбирания за византийско-римските отношения, е необходимо да се уточни относно спецификата на Теофановото повествование, като се отхвърли възможността съобщението да отразява издаването през 726 г. на едикт против светите икони.

Прави впечатление, че Теофан, определян като основен източник, свидетелстващ за иконоборския период в началната му фаза, съобщава за подобно действие от страна на император Лъв III някак неопределено, като дори не предава и в най-съкратена форма същността на този изключително важен акт за мира в Църквата.[4] Семантиката на израза „ἤρξατο ... λόγον ποιεῖσθαι“ се

[2]Например упоменатите в „Еклога“ наказания, като отрязване на носа, езика, избождане на очите, отсичане на ръка или ръце и други, нямат аналог в Юстиниановото право.

[3] ***Schenk*, K**. Kaiser Leons III Walten im Innern. В: *Byz. Zeitschrift*. (1896), V, 219-301. Виж също ***Hefele***. *Concilieng.,* III, 376; ***Schwarzlose*, K**. *Der Bilderstreit*. (1890), 51.

[4]Theoph. 404, 1a. m. 6217: „...Τούτῳ τῷ ἔτει ἤρξατο ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς Λεὼν τῆς κατὰ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων καθαιρέσεως λόγον ποιεῖσθαι...“.

оказва решаващо, когато се работи върху неговото съчинение[5]. Необходимо е да се отбележи, че подобно сведение не се открива никъде другаде, освен в *Хрониката* на Теофан. То липсва и в *Ἱστορία σύντομος* на св. патриарх Никифор, от което следва, че за подобен „указ" не се говори и в **архетипа**, който двамата автори следват, и който по всяка вероятност е с иконопочитателски произход.[6] Логично е да се допусне, че ако за такъв указ се споменава в архетипа (независимо от неговия произход) св. Никифор не би го отминал с мълчание и с характерния си конспективен тон би го „зарегистрирал". За разлика от споменатия у Теофан текст, в *Ἱστορία σύντομος*, под 726 г. Никифор единствено говори за подготовка, за старателно обучение (μελετ˜ι α) на народа[7]. В стремежа си да обеснят „неопределеността и мекостта" на израза

---

[5] ***Острогорский*, Г.** Querelle des Images, 238; ***Dolger, F. BZ*** 31 (1931, с. 458); ***Haller, J.*** Das Papsttum I, 328, 502; ***Menges, H.*** Die Bilderlehre des hl. Johanes von Damaskus (1938), с. 33; ***Brehier, L.*** Echos d'Orient 37 (1938) 21 f; ***Alexander, P. J.*** Nicephorus - 9; ***Beck,*** Kirche... с. 299; ***Андреев, И.*** Герман и Тарасий... (1907), 25; ***Успенский, К***. В. В. 4 (1951), 245; ***Грабар, А.*** Забраната на иконите и дворцовото изкуство във Византия. - В: *Избрани съчинения* т. II, (1983), 228 приемат, че през 726г. император Лъв III не издава „първия" си едикт, както погрешно се разбира посоченото място в Хронографията. В противното са убедени ***Лебедев, А.*** Вселенские соборы, VI, VII, VIII веков. т. IV, Спб, (1904), 148; ***Болотов, В.*** Лекции..., 517- 520 сл.; ***Успенский, Ф***. История Византийской империи. (1996), 596; ***Поснов, М.*** История на християнската църква. Т.. II, (1993), 322; ***Caspar, E.*** „Papst Gregor II und der Bilderstreit". *Zejtschrift für Kirchengeschichte*. 52 (1933), 54 и сл..; ***Стоянов, Хр***. Из историята на иконоборчеството /717-741/. *ГДА*, т. 30 (1990), 83, 113; и в известен смисъл ***Meyendorff, J***. The Byzantine Legacy in the Orthodox Church. N.Y. (1982), 108.

[6] ***Успенский, К***. В. В. 3 (1950) 393-438 и В. В. 4 (1951) 211-262 се опитва да докаже иконоборския произход на първоизточника, използван от двамата. Но ***Острогорски, Г***. История на византийската държава, (1998), 213 и независимо от него ***Alexander, P. J.*** Nicephorus. (1958), с. 155 и сл., отричат подобно твърдение като определят иконофилския му характер. Това, според последния, особено ясно личи в „*Breviarium*"-а, 64 (по изданието на ***de Boor***).

[7] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula Historica.* ed. Carolus de Boor, Lipsiae, Teubner, 1880. Виж също В. В. 3 (1950) 349-386. Христо Стоянов приема, че цитираният фрагмент подчертава издаването на едикт против светите икони през 726 г., тъй като в случая „догма" се употребява като равнозначна на „закон" (***Стоянов, Хр***. цит. съч., 83). Вярно е, че св. Никифор не би могъл да характеризира „учението" на иконоборците с понятието „догма" в тесен богословски смисъл. Необходимо е да се отбележи, че в случая е много по-вероятно „ догма" да се разбира със своето първо значение на мнение и учение (вж. *Старогръцко-български речник*., /1992/, 200).

у Теофан, някои автори като Папаригопуло и K. Schenk[8], са склонни да разбират „указа от 726 г.“ единствено като повеля на император Лъв III за *повдигане* на иконите, с цел да се избегне вулгарното им поклонение, граничещо с идолослужение. Подобна теза е лесно оборима: **първо**, от самия характер на Халкопратийското стълкновение (където статуята на Христос - Антифонит **се сваля**); и **второ**, поради невъзможността да се търси у първия император - иконоборец някаква „умереност“ в отношението му към светите образи[9].

Всичко казано дотук означава, че въпреки последователността, с която Лъв III следва иконоборското учение, той действа особено предпазливо и значително по-късно се решава на открито противопоставяне на иконите[10]. Приемането на тезата за единствен едикт против иконите от 730 г. е в очевиден синхрон с действията на ранния апологет на светите икони - св. патриарх Герман. Подобно датиране отговаря на описаното от св. Никифор едно единствено стълкновение по въпроса за „реформата“ между патриарха и императора. Така се обяснява **странното**, ако се следва съобщението на хрониста Теофан, поведение на патриарха, защото какво по-необичайно от това да се отхвърля иконоотрицанието още през **726 г.**, а да „свалиш омофора си“ едва 4 години по-късно. Като се следва отбелязаното от св. Никифор може не без основание може да се твърди, че през 726 г. не би могло да има **реално** стълкновение, тъй като все още няма законосъобразно решение[11].

Доказателства в подкрепа на застъпваната теза за издаване на един едикт (730 г.) против светите икони се извличат и от съчиненията на православните автори от VIII век. Определено може да се твърди, че св. Герман Константинополски излага разбирането си за образа преди 730 г. Концентрирайки своята образна апологетика върху полифункционалното значение на иконата (чрез представянето на доказателства от апофатическо и катафатическо естество), той практически поставя традиция при обвързването на иконопочитанието с

[8] ***Schenk, K.*** цит. съч. 291.

[9] Виж ***Lombard, A.*** Constantin V, empereur des Romains. (1902), 108 232. За „умереност“ може да се говори едва през IX в.

[10] ***Острогорский, Г***. История на византийската държава. (1998), 232.

[11] Защото едва с обнародването на иконоборския едикт , а не преди това, новата доктрина може да получи законова сила.

христологичен догмат[12]. Това което не може да не направи впечатление са както добронамерения тон и пастирска кротост, с които са пропити словата му към отпадналите епископи, така и подбора на доказателствения апарат, доказващ наличието все още на *тенденция*, а не на законово *постановление* против християнската почит към светите образи.

Позицията на Западното християнство по отношение иконоборските тежнения на император Лъв III присъства в три послания на римския папа Григорий II., чиято тематична организация отново доказва застъпваната теза. Без детайлно да се акцентира върху въпроса за времето на написването им е достатъчно да се уточни, че като цяло папската кореспонденция се отнася **post quem** 726 *г.* и **ante quem** 731 *г.*, и своето първо писмо папата пише в отговор на императорско такова, вероятно отправено с цел да се разбере мнението и на римския епископ (не трябва да се забравя каноничното право на папата да приема апелации). Ето защо може да се твърди, че своето първо послание папа Григорий II пише непосредствено след 726 *г.* и то след *epistolam de evertendis sanctorum imaginibus* на императора до него[13]. Подобно наблюдение не противоречи на разбирането за един едикт, издаден през 730 *г.*, защото не е задължително папата да отговаря писмено само на послание, запознаващо го със обнародван законов акт[14].

И ако анализът на първото папско послание (т. е. на това преди иконоборския едикт от 730 *г.*) маркира преобладаването на полемично-риторичните елементи, а тонът в него клони към рязко осъждане (дори достигащо до грубост), то второто (след 730 *г.*) е в тематично отношение по-бедно, а тонът е вече по-улегнал, спокоен[15]. В плана на съдържание първото писмо, набляга върху апофатическото и катафатическото измерение на иконата,

---

[12] Виж по-подробно статията ми „Свети Герман Константинополски и най-ранната православна апология на светите икони. В: Трудове на катедрите по история и богословие. Т. 2, Шумен, (1998), 135-142.

[13] Виж ***Jaffe.*** Regesta pontificum Romanorum. p. 177, n. 1668. Г. Острогорский приема, че в житието на папа Григорий II / Liber Pontifialis, p. 404, 409/, на мястото, където се говори за **iussiones** става дума за това първо писмо (***Острогорский,*** **Г**. цит. съч., 232).

[14] Подобно разбиране за същността на ранната кореспонденция между василевс и папа се свързва и със съобщеното от св.патриарх Никифор.

[15] Виж статията ми „Папа Григорий II и мястото му в православната апология на образа“ - В: Трудове на катедрите по история и богословие. Т.3, Шумен, (1999), 98-106.

като се спира подробно върху императорския упрек в идолопоклонение (изходен пункт в иконоборската аргументация като цяло) - нещо, което е съвсем логично да липсва във второто послание, ако се приеме, че то е папския отговор на императорския едикт. Изложеното дотук, както и репликата на папа Григорий II[16], се явяват допълнителни доказателства в подкрепа на възприемането на първото папско послание до император Лъв III единствено като отговор (какъвто например дава неговия следовник, папа Николай, на българския княз Борис), а второто послание, като реакция на вече обнародван законодателен акт.

Приложеният патрологичен дискурс върху неизследваното съчинение „Νουθεσιά γεροντος περι τῶν, ἁγιών εἰκονων“[17] даде възможност отново да се подкрепи разбирането ни за един едикт от 730 г., насочен против светите изображения. В повествуването правят впечатление **два** основни момента, които информират за **разпратени вестители** и за свикването на **събор**. Едно съпоставяне на посочения фрагмент със споменатите вече действията на император Лъв III (определени от св. Никифор Константинополски като „...старателно ... обучение /μελετ῀α/...“[18] оставя впечатление за все още продължаваща **разяснителна** кампания против светите образи и то години след **официалния** едикт от 730 г. Подобна теза намира своето основание, когато към нея се добави и съобщеното от хрониста Теофан, че ...в 753 г. император Константин многократно и **лично обясняваl** и

[16] “...Аз бях така поразен-пише папата във второто си писмо - от твоята настойчивост и решимост да останеш на предишните си разбирания, че животът ми стана непоносим...“. Виж също ***Успенский, Ф.*** История Византийсой Империи. (1996), 574.

[17] През 1901г. историкът Б. Мелиоранский обнародва ръкопис от Московската Синодална Библиотека /№ 197/, частично изследван от него.

[18] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula Historica.* Ed. De Boor, /Lipsiae, Teubner/,1880.

защитавал пред народа замислената реформа..."[19]. Сходството между споменатите писмени паметници не само доказва една прилежна подготовка за иконоборската реформа и наличие на бурен силентиален живот и извън столичния град (качествено нов **status** на проблема **за**/**против** светите образи), но и дава възможност да се допусне, че вердятно много скоро след обнародването на едикта против светите образи император Константин V е принуден да отстоява това решение, факт който навежда на мисълта, че негативната реакция на народа е по отношение на съвсем скоро обнародван акт. От друга страна в „Наставлението" се среща и още нещо, което пряко доказва издаването само на един едикт против светите икони. В разсъжденията на епископ Козма, пряк застъпник на императорския закон, се споменава за един императорски указ[20].

Направеното проследяване на факти от историографията и патрологическото осмисляне на съчиненията на иконопочитателите от VIII в. подкрепиха тезата за съществуването на един едикт против християнските образи от 730 г. Представените факти, извлечени от историческите съчинения на Теофан и св. Никифор, от *Писмата* на св. Герман Константинополски, папа Григорий II и представения *диспут* на стареца Георги с иконобореца еп. Козма ни карат да преосмислим разбирането си относно законодателната дейност на иконоборските владетели от VIII век.

Защо все пак с такова усърдие те се стремят към издаването на едикт против светите икони? В светлината на направените разяснения отговорът на този въпрос разкрива един неизследван аспект. Законоположението, извлечено от **Номоканона** с XIV титли: „... по въпроси, за които каноните не

---

[19] Под 6244 г. (752/753 г.), у Теофан I, 427, 19-23 (цитирано по изданието на **de Boor**) се чете: „...Τουτῳ τῷ ἐτει ἀρθεὶς τῷ φρονήματι Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβὴς πολλὰ κατὰ τῆς ἐκκλησιάς καὶ ορθοδόξου πιστεως μελετῶν σιλεντια **καθ' ἑκάστην** ποιῶν τὸν λαὸν ἐπειθε πρὸς τὸ ἰδιον αυτοῦ φρόνημα δολιώς...". В случая споменатият израз на хрониста καθ' ἑκάστην не би следвало да се тълкува буквално и може да се преведе като „чести" или дори като „многочислени" силентии.

[20] „. . .И кой може да противостои на боголюбивия му **указ**. . ."/виж *„ Наставление на стареца за светите икони„* В: ***Мелиоранский, Б.*** Георгий Кипрянин и Йоан Йерусалимлянин, два малоизвестных борца за православии в VIII веке. (1901), IX, (по ръкописа лист 145В).

определят нищо, ние трябва да се придържаме към господарските закони..."[21] е може би търсеното основание за подобна законодателна активност спрямо иконите. Друг е въпросът, че в периметъра на императорския „риторизъм" не се вписват по-ранните решения на Трулския събор (692 г.) за Христовия образ.

THE CHRISTIAN IMAGE AND THE ICONOCLASTIC LEGISLATION

Yuliyan Velikov (Shoumen)

(summary)

The present paper aims at identifying the actual place of the Christian image in the iconoclastic legislation during the 8th century. The facts extracted from the works of Teophanus and St Nicephorus, the patristic discourse of St Germanus, Pope Gregory II, and Georgius from Cyprus support the author's assertion that there was a single edict against the holy images and it was issued in 730. The article also views the legislative activity of the 8th century iconoclasts from a new perspective presenting it as a means of filling the legislative gap about the Christian images.

[21] Глава 28, I титул /виж Ῥάλλη, Γ. καὶ Μ. Ποτλη. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερων κανόνων . . . Т. .I., /1852/, 68.